

O`SIMLIKLARNI VEGETATIV KO`PAYTIRISH

*Inomjonov Olloyorxon Faxriddin o`g`li
Prezident Ta`lim Muassasalari Agentligi qoshidagi
Abu Ali Ibn Sino nomidagi ixtisoslashtirilgan
Maktabning 7A sinf o`quvchisi*

Annotatsiya: Barcha tirik organizmlarning muhim xususiyatlaridan biri bu ko`payishdir. O`simliklar ikki yo`l bilan ko`payadi: vegetativ va generativ. Bu bizning ilmiy ishimizdagi o`simliklarning vegetativ ko`rinishi haqida qisqacha ma`lumot beradi.

Kalit so`zlar: vegetativ, ildiz, piyozbosh, bachki, payvand, payvandtag, payvandust, ildizpoya, tugunak, qalamcha.

Barcha tirik organizmlarda ko`payish xususiyati mavjud bo`lib, o`simliklar ham o`ziga xos xolda ko`payadi. O`simliklarning ko`payishi ikki xil yo`l bilan, jinsiz va jinsiy usullarda ko`payadi. Jinsiz ko`payish usulidan biri vegetativ ko`payishdir. Vegetativ ko`payish- vegetativ organlar yoki ularning bir qismidan yangi organism paydo bo`lishiga aytiladi. O`simliklarning ildiz, ildizpoya, tugunak, piyozbosh, novda va bargidan ko`payishi vegetativ ko`payishga kiradi. Bu ko`payish turi tuban va yuksak o`simliklar uchun xosdir. Vegetativ ko`payish (lot. □vegetativus□-o`sh) □ o`simlillarning yo`qolgan qismini yoki organini tiklashga, ya`ni regeneratsiya hodisasiga, shuningdek, ayrim tana qismlaridan bir butun o`simlik paydo qila olish xususiyatiga asoslangan.

Vegetativ ko`payish usuli tabiatda yashovchi o`simliklar urug` yordamida ko`payish o`rniga ko`pincha vegetativ usulda bilan ko`payadi.

Tabiiy sharoitda o`simliklarda keng tarqalgan quyidagi vegetativ ko`payish usullarini farq qilish mumkin:

1. Ildizpoyalar yordamida ko`payish.

Ko`p yillik o`t o`simliklarning ildizpoya orqali tez ko`payishi ma`lum. Masalan yovvoyi o`simliklardan ajriq, g`umay, qirqbo`g`im, qamish, salomalaykum, bambuk, shirinmiya kabi o`simliklar shular jumlasidandir.

2. Tugunaklar yordamida ko`payish .

Bunday ko`payishni madaniy ekinlardan kartoshka, topinambur, kartoshkagul kabi o`simliklarda uchratamiz. Tabiiy sharoitda esa siklomen, burmaqora, salomaleykum va boshqalar shu yo`l bilan ko`payadilar. Salomaleykumning bir tupi yuzgacha tugunak hosil qiladi.

3. Piyozboshi yordamida ko`payish

Asosan cho`l, chalacho`l, shuningdek, tog` o`simliklari orasida ko`proq uchraydi. Ko`p yillik piyozboshli o`simliklar (lola, chuchmoma) mayday yosh piyozchalarni hosil qilib, katta maydonlarni qamrab oladi. Madaniy o`simliklardan piyoz, lola, sarimsoq, nargis, giatsent, ildiz kabi o`simliklar piyozchalari bilan ko`paytiriladi.

Tabiatda ham lolalar, boychechak, za`faron, chuchmomalarni uchratamiz. Ayrim o`simliklar barg qo`ltig`ida yoki to`pgullarida piyozchalar hosil qiladi. Shu piyozchalar to`kilsa, undan yangi o`simliklar hosil bo`ladi. Bunday ko`payishni sarimsoqda ko`rish mumkin.

4. Ildiz bachkilari yordamida ko`payish.

Ildiz bachkilari ildizda endogen yo`li bilan qo`shimcha kurtakning rivojlanishidan hosil bo`ladi. O`simliklar ildiz bachkilari yordamida tez ko`payib, katta-katta maydonlarni egallaydi. Har qaysi novda o`zining qo`shimcha ildizlariga ega, shuning uchun ular alohida ekilsa ham nobud bo`lmaydi. Bunday o`simliklarga daraxtlar, butalar va ba`zi o`simliklar: olcha, gilos, terak, akatsiya, do`lana, zirk, maymunjon, pechak, kakra, qizilmiya, bo`ztikan va boshqalar misol bo`ladi.

Sun`iy vegetativ ko`payishning ham bir necha usullari ma`lum:

1. Parxish qilib ko`paytirish.

O`simlik novda va shohlari yoysimon shaklda yerga egiladi hamda novdasining uchi yerdan chiqib turadigan qilib ko`miladi. Ma`lum vaqtdan so`ng novdaning ko`milgan qismidan qo`shimcha ildizlar paydo bo`ladi, shundan keyin parxeshni ona

osimlikdan ajratib, boshqa joyga ko`chirish mumkin. Parxish qilinadigan novdanong tilinishi tez ildiz otishiga yordam beradi. Parxish asosan erta bahor yoki kuzda qilinadi. Tut , anor, tot, tok, qoraqat, anjir va ba`zi bir chinniguldoshlar, dratsenalar parxish qilib ko`paytiriladi.

2. Qalamchalar yordamida ko`paytirish

Ona o`simlikdan qirqib olingan, vegetativ ko`payish uchun xizmat qiluvchi o`simlikning bir qismiga qalamcha deyiladi. Ildiz, poya va barg qalamchalari ajratiladi. Qalamchalar ko`pincha o`simlikning novdalaridan tayyorlanadi. Tok, terak, tol va anorlar novda qalamchasi; olcha , atirgul, siren ildizlari bilan; begoniyaning ayrim turlari, binafsha va gloksiniyalar esa bargi orqali ko`payadi. Qalamchalar uzunligi o`simlik turiga qarab turlicha (8-25-45 sm) bo`ladi.

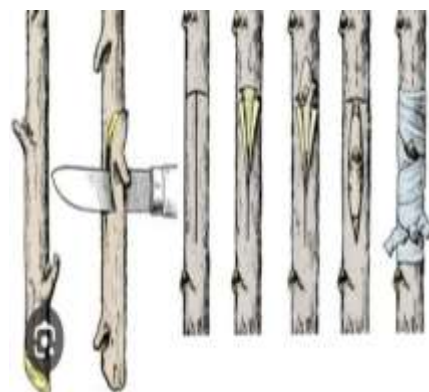
3. Payvandlash.

Payvandlash (transplantatsiya) deganda, bir o`simlikning ma`lum qismini ikkinchi o`simlikka turli usullar bilan o`rnatish bilan qo`shilib o`sib ketishiga aytiladi. Payvandlash usuli kishilik jamiyati rivoji va dexqonchilik tarixi bilan bog`liq. Antik davr tabiatshunoslari Aristotel, Teofrast, Platon, Pliniy va ularning shogirdlari payvandlashning turli usullarini yozib qoldirgan. Payvandlashning juda ko`p usullari bor (kurtak, iskana va naycha).

O`tqaziladigan o`simlik (kurtak yoki qalamcha) payvandust, payvandlanadigan o`simlik payvandtag deb ataladi. Payvandlash usuli bilan asosan qo`shimcha ildiz chiqarishi qiyin bo`lgan mevali daraxt, rezavor va manzarali o`simliklar ko`paytiriladi.

Payvandlashning eng ko`p tarqalgan turi kurtak payvanddir.

Kurtak payvand uchun dastlab payvandtag po`stlog`i o`tkir pichoq bilan □Т□ harfi shaklida kesiladi. Kesilgan joy po`stlog`i asta □sekin keriladi. Ulanadigan kurtak biroz po`stloq va yog`ochligi bilan kesib olinadi va payvandtagdagi ochilgan po`stloq orasiga joylanadi, so`ngra yuqoridan pastga qarab chipta bilan o`rab bog`lanadi. Payvand qilibgan kurtakning tutgan-tutmaganligini 6-10 kunda bilinadi. Kurtagidan payvandlash, asosan, avgust oyida o`tkaziladi.

Iskana payvand asosan erta bahorda daraxtlarda shira harakati boshlanishidan oldin (fevral oyining oxiridan aprel oyigacha) qilinadi. Payvand uchun maqsadga muvofiq nav (payvandust)dan yillik novdalar shira harakati boshlanmasidan oldin kesib olinib, maxsus salqin joylarda saqlanadi. Payvand qilish muddati

kelishi bilan qalamchalar kattaroq yoshdagi daraxtlarning shoxlariga yoki tanasi (yoshroq tuplar)ga o`rnatiladi. Payvand uchun olingan novdalar 2-3 tadan kurtak qoldirilib kesiladi va pastki qismi ponaga o`xshatilib kesiladi. Payvandtag tekis arralanib, pona orqali 2 yoki 4 ga ajraladi. Tayyor qalamchalar payvandtagdagi yoriqlarga po`stlog`I po`stlog`iga tegadigan qilib mahkam o`rnatiladi. Shundan so`ng ponalar olib tashlanadi va qalamcha o`rnatilgan joyga maxsus mumsimon modda suriladi yoki mustahkam chiptalar bilan bog`lab qo`yiladi.

XULOSA

Shunday qilib, tez va yuqori hosil olish, yaxshi, sifatli navlarni saqlab qolish hamda ko`paytirish maqsadida madaniy o`simliklar vegetativ yo`l bilan ko`paytiriladi. O`simliklar jamoasining o`zgarishlari orasida o`zgaradigan o`simliklar turlari soni, o`simliklarning tabiiy turli va g`ishtlari, o`simliklarning tartiblanishi va taqsimlanishi kabi asosiy o`zgarishlar kiritiladi. Bu o`zgarishlar, o`simliklarning iste`mol qilingan taksonomik tizimlari va ob`ektlari bo`yicha ham o`zgarishlar oqibatida sodir bo`lishi mumkin. Barcha bu o`zgarishlar va ulardagi munosabatlar o`simliklar fanining o`zining o`ziga xos sohasidir va bu sohada so`nggi yillarda ham ilmiy tadqiqot va kengaytirilgan hisoblanmoqda. O`simliklar jamoasining kengayishini va o`zgarishlarini tushunish uchun o`simliklar fanining ilmiy tadqiqotlariga qiziqish bildirishingiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Alekseenko V. A. Bir qator ekologik muammolarni hal qilish uchun geobotanik tadqiqotlar foydali qazilmalar konlarining vazifalari va qidiruvlari: darslik / Davlat Naumova, L. G. fitotsenologiyaga kirish: darslik / L. G. Naumova. Ufa: M. Akmulla nomidagi BGPU, 2017. — 125 p. - matn: elektron // Lan: elektron-kutubxona tizimi.
2. <https://e.lanbook.com/book/99951>

3. Fitotsenologiya asoslari: darslik / tuzuvchi A. P. Polyushkin. Irkutsk: Irkutsk GAU, 2010 yil. — 166 p. - matn: elektron // Lan: elektron- kutubxona tizimi.
4. <https://e.lanbook.com/book/143207>
5. O‘.Pratov, L.Shamsuvaliyeva, E.Sulaymonov, X.Axunov, k.Ibodov, V.Mahmudov. Botanika (morfologiya, anatomiya, sistematika, geobotanika). Ta’lim nashriyoti Toshkent-2010.
6. S. M. Mustafayev Botanika (anatomiya, morfologiya, sistematika). Toshkent ”O‘zbekiston” 2002.
7. B.S.Islomov, M.A.Hasanov Botanika (darslik). Samarqand 2020.
8. O‘. Pratov, A.S. To‘xtayev, F.O‘. Azimova. Botanika Toshkent - 2005.
9. I.Xamdamov., I.Shukrullayev., Y. Tarasova. va boshqalar. Botanika asoslari.T., "Mehnat", 1990-yil.
10. Lavrenova G. V., Lavrenov V. K. Dorivor o‘simliklar entsiklopediyasi. 2-jild. - Donetsk: Donechchina, 1997. 422.
11. Tursunboeva Gulbahor Sultanovna, Komilova Shoirra Rafiqovna. Botanika asoslari (o‘quv qo‘llanma). Toshkent 2009.